

**Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarini ishlab
chiqaruvchilar narxlari indekslarini hisoblash bo'yicha
uslubiy nizom**

Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar narxlari indekslarini hisoblash bo'yicha uslubiy nizom (keyingi o'rinlarda – Uslubiy nizom) qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilari narxlarining darajasi va ularning o'zgarishi bo'yicha statistik kuzatuvlarni o'tkazish hamda narx indekslarini hisoblash maqsadida ishlab chiqilgan.

Uslubiy nizomni ishlab chiqishda, O'zbekiston Respublikasining me'yoriy-huquqiy hujjatlaridan, respublikada qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi faoliyatini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan "Ishlab chiqaruvchilarning narxlari indeksi bo'yicha qo'llanma: nazariya va amaliyot" (BMT YEIK, XVF, XMT, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, Yevrostat, Butunjahon banki) tavsiyalaridan foydalanilgan.

Ushbu uslubiy nizom qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari narxlari bo'yicha statistika kuzatuvlarini tashkil etish, o'rtacha narxlar bo'yicha ishonchli statistik ma'lumotlarni shakllantirish va narxlar indeksini hisoblash maqsadida statistika organlari tomonidan foydalanish uchun mo'ljallangan.

1-bob. Umumiy qoidalar

1. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlarining statistik kuzatuvi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari narxlari to'g'risidagi ma'lumotlarni olish hamda narx indekslarini hisoblash maqsadida tashkil etilgan bo'lib, keyinchalik qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi indeksini hisoblashda, milliy hisoblar ko'rsatkichlari deflyatori sifatida, asosiy fondlarni qayta baholash bilan bog'liq koeffitsiyentlarni aniqlash maqsadida foydalaniladi.

2. Kuzatuvga "O'zstandart" agentligining 2011- yil 28- yanvardagi 05-268-sonli qarori bilan tasdiqlangan Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichiga (IFUT, 2-tahrir) muvofiq asosiy iqtisodiy faoliyat turlari A – "Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi" seksiyasiga taalluqli bo'lgan tayanch obyektlar qamrab olinadi.

3. Ushbu uslubiy nizomda quyidagi asosiy tushuncha va ta'riflar qo'llanilgan:

tayanch (bazaviy) narx – o'tgan yilning dekabridagi narx;

tanlov (namuna tanlov) – cheklangan miqdordagi kuzatuvlar to'plami hisoblanib, ular taqqoslanuvchi (tovar) bo'lishi kerak, umumiy xususiyatlari va nisbatlarini to'liq va yetarli darajada aks ettirishi kerak (barcha kuzatuvlarning umumiyliigi). Statistik ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlashda foydalaniladigan tasdiqlangan tasniflagichlar, nomenklaturalar va ma'lumotnomalardan olingan alohida elementlarni ifodalaydi;

tovar turi – bu, aniq sifat belgilari va xususiyatlariga (nav, sinf, toifa, yosh va h.k.) hamda boshqa belgilarga (masalan, sotish shartlari) ega, namuna tovar hisoblangan tovarning aniqlashtirilgan minimal birligi;

qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlari – qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining o'zlari ishlab chiqargan mahsulotlarni turli sotish yo'llari orqali sotiladigan narxi.

bazaviy davr – tanlanma narxlar statistika kuzatuvi uchun, realizatsiya qilingan mahsulotlarning hajmi qiymat ko'rinishida hisoblangan tayanch obyektlar va namuna tovarlarni tanlab olish uchun foydalaniladigan davr;

tayanch obyekt – narxlarni ro'yxatga olish uchun kuzatuvga tanlab olingan obyekt;

vakil tovar (xizmat) – tovar (xizmat)larning sifati va asosiy iste'mol xususiyatlariga ta'sir ko'rsatmaydigan darajada bir-biridan o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra unchalik katta bo'lmagan holda farqlanadigan, o'zining iste'mol maqsadlari bo'yicha bir xil bo'lgan, tovar (xizmat)lar guruhidagi muayyan turdagi tovar (xizmat)larning to'plami;

salmuq vazn – umumiy narx indekslari doirasidagi alohida elementlarning (iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha bo'limlar, guruhlar, sinflar, kichik sinflar va tovar (xizmat)lar) nisbiy ahamiyat o'lchovi.

individual narx indeksi – aniq bir turdagi namuna tovarning narxlar darajasi o'zgarishini tavsiflovchi nisbiy ko'rsatkich;

umumlashgan (yig'ma) narx indeksi – umumiy o'rganilayotgan ma'lum bir guruh, kichik guruh yoki butun bir jarayon bo'yicha narxlar darajasining o'zgarishini tavsiflovchi va individual narx indekslari asosida shakllanadigan ko'rsatkich.

umumlashtirish (agregatlash) – past darajadagi iqtisodiy ko‘rsatkichlarning keyingi barcha darajalardagi kattaroq to‘plamlarga to‘plash;

Ushbu Uslubiy nizomda keltirilgan atamalar, faqat statistika organlari tomonidan statistik maqsadlarda qo‘llaniladi.

4. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksini (QXNI) hisoblashning ishonchliligi va xolisililigi quyidagi shartlarga rioya etilgan holda ta‘minlanadi:

- a) narxlar indeksini shakllantirish uchun tanlab olingan vakil-tovarlarning namunaliligi;
- b) tayanch obyektlar ro‘yxatining doimiy ravishda yangilanib turilishi;
- v) narx ma‘lumotlarining sifatini ta‘minlanishi;
- g) o‘lchov bazasini shakllantirishda qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish tuzilmasidan foydalanish.

2-bob. Tadqiqot vositalari

5. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida mahsulotlar ishlab chiqaruvchilarning narxlarini ro‘yxatga olish 4-narx (qx) “Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlari bo‘yicha savolnoma” va 12-narx (qx) “Ulgurji bozorlardagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari narxlarini ro‘yxatga olish so‘rovnomasi” statistik kuzatuv shakllari asosida amalga oshiriladi.

6. Zarur hollarda ro‘yxatdan o‘tkazish uchun belgilangan tartibda tasdiqlangan boshqa hujjatlar va savolnomalardan foydalanish mumkin.

3-bob. Narxlar indekslarini shakllantirishning asosiy bosqichlari

7. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar narxlari indekslarini hisoblash quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- a) narxlar kuzatuvi amalga oshiriladigan tayanch obyektlarni tanlab olish;
- b) narxlar indeksini shakllantirishda qatnashuvchi vakil tovarlarni tanlab olish;
- v) narxlarni qayd etishning asosiy tamoyillariga rioya qilgan holda narx ma‘lumotlarini yig‘ish;
- g) turli darajadagi jamlanma narxlar indeksini hisoblash uchun ko‘rsatkichlarni o‘lchash tizimini shakllantirish;
- d) narxlar indekslarini hisoblash.

1-§. Tayanch obyektlar tanlovi

8. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari narxлари kuzatuvları tayanch obyektlarning tanlanma to'plami bo'yicha amalga oshiriladi.

9. Tayanch obyektlarni tanlashda, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida ishlab chiqarilgan mahsulotlar realizatsiyasining qiymat ko'rinishidagi hajmlari to'g'risidagi birlamchi statistik ma'lumotlar tahliliga asoslangan kuzatuvning tanlanma usulidan foydalaniladi, shu bilan birga, tanlanmaga qishloq xo'jaligi mahsulotlarining savdosi bilan muntazam ravishda shug'ullanuvchi ulgurji bozorlar qamrab olinadi.

10. Tayanch obyektlarning tanlovi o'rganilayotgan to'plamning eng muhim birliklarini kuzatuvga tanlab olish orqali asosiy massiv usulidan foydalangan holda amalga oshiriladi.

11. Tanlab olingan tayanch obyektlar kuzatish uchun belgilangan tovarlarning asosiy guruhlari, sinflari, turlarining maksimal darajada qamrovini ta'minlasi tanlanmaning eng maqbul hajmiga erishiladi.

12. Tayanch obyektlarni tanlab olishda quyidagi talablar hisobga olinadi:

keng qamrovlilik: barcha turdagi va turli tashkiliy huquqiy shaklidagi obyektlar qamrovi;

geografik vakillilik: mintaqaning turli hududlarida joylashgan tayanch obyektlarning reprezentativligi;

tipiklik: iqtisodiy faoliyatning ushbu turi uchun xos bo'lgan ishlab chiqarish jarayonining amaldagi teng sharoitlari va mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish.

13. Hisobot yili davomida tayanch obyektlarni ishlab chiqarish turi bo'yicha o'xshash boshqa obyektlarga almashtirish quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

kuzatilayotgan tayanch korxonaning tugatilishi (bankrot bo'lishi);

korxonada kuzatilayotgan mahsulot turini ishlab chiqarishning to'xtatilishi va unga o'xshash boshqa mahsulot turini tanlab olish imkoniyatining mavjud emasligi;

ishlab chiqarish faoliyati jarayonida ixtisoslashuvning o'zgarishi.

14. Kuzatuvdan chiqarilgan tayanch korxonalar boshqalariga quyidagi talablarga rioya qilgan holda almashtiriladi:

ishlab chiqarish ixtisosligi, kuzatiladigan mahsulot turlarining ro'yxati va uni realizatsiya qilish shartlarining saqlab qolinishi;

kuzatuvga yangi kiritilgan mahsulot turlari narxlarining diapazoni bo'yicha boshqa korxonalarda shakllangan o'rtacha darajadan uncha yuqori bo'lmagan holda farqlanishi.

15. Tayanch obyektlar tanlanmasini yangilash va qayta ko'rib chiqish har yili qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarining sotish hajmi qiymati to'g'risidagi statistik ma'lumotlarni tahlil qilish asosida amalga oshiriladi.

2-§. Vakil tovarlar tanlovi

16. Tovarlarning tanlanma ro'yxati Davlat statistika qo'mitasi tomonidan respublika darajasida markazlashtirilgan holda shakllantiriladi. Tanlanma ro'yxatni shakllantirishda bazaviy davr uchun realizatsiya qilingan qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari qiymati to'g'risidagi statistika hisoboti ma'lumotlaridan foydalaniladi.

17. Kuzatuvning vakil tovarlar tanlovi hududiy statistika organlari mutaxassislari tomonidan tayanch obyekt mutaxassislari bilan hamkorlikda tashkil etiladi.

18. Vakil tovarlarni tanlashda umumiy sotish (realizatsiya) tarkibida ularning salmoq ulushi, imkon darajasida, ular taalluqli bo'lgan tovar guruhi yoki iqtisodiy faoliyat turidagi realizatsiyaning 50 % dan kam bo'lmashligi lozim.

19. Narxlarni kuzatish uchun vakil tovarlar to'plamiga qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi ishlab chiqarishining o'zida foydalanish uchun mo'ljallangan mahsulotlari kiritilmaydi.

20. Narxlarni kuzatish uchun tanlab olingan vakil tovarlar tanlanmasi hisobot yili davomida o'zgarishsiz qoladi.

21. Oldindan tanlab olingan vakil tovarlarning narxlarini kuzatish imkoni bo'lmagan hollarda, tovar turi yoki kichik turi ichida yangi vakil tovarlarni tovarlar to'plamiga kiritishga yo'l qo'yiladi. Yangi vakil tovarlar xususiyatlari bo'yicha oldingi vakil tovarlarning tavsiflariga yaqin bo'lishi va narxlar darajasi yuzasidan juda kam darajada (5-7 foizdan baland bo'lmagan farq) farqlanishi lozim.

3-§. Narxlarni ro'yxatga olishning asosiy tamoyillari

22. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlarini ro'yxatga olish quyidagi ikki asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi:

narxlarni ro'yxatga olish tayanch obyekt mutaxassislari tomonidan chorakning har bir oyi uchun "Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlari bo'yicha savolnoma" 4- narx (qx) savolnomasi asosida amalga oshiriladi hamda ular tomonidan ma'lumotlar keyinchalik umumlashtirilib, statistika organlariga taqdim etiladi;

ulgurji bozorlarda narxlarni ro'yxatga olish "Ulgurji bozorlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxlarini ro'yxatga olish so'rovnomasi" 12-narx (qx) so'rovnomasiga asosan hududiy statistika organlari mutaxassislari tomonidan har oyda amalga oshiriladi. Narxlar to'g'risidagi ma'lumotlarni bunday to'plash usuli qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy ulushi uy xo'jaliklari hissasiga to'g'ri kelishiga asoslanadi. Uy xo'jaliklaridan ma'lumotlarni to'plashning murakkabligi sababli, xalqaro ekspertlarning tavsiyalariga ko'ra, tijoratlashuvning birinchi darajasidagi (ya'ni ulgurji bozorlarda sotiladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxlari) narxlar ushbu toifadagi ishlab chiqaruvchilarning ishlab chiqarish narxlariga yeng yaqin bo'lgan narxlar hisoblanishi qabul qilindi. Ulgurji bozorlarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining narxlari haqidagi ma'lumotlarni yig'ish so'rov o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi.

23. Savolnoma va so'rovnoma chorakning har bir oyi uchun narxlar va mahsulotning xususiyati haqida ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, savolnomada mahsulotlarni chorak davomida ishlab chiqarilganligi yoki sotilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar aks ettiriladi.

24. Savolnoma va So'rovnomani to'ldirishga qo'yiladigan asosiy talablar ularning tushuntirish qismida keltirilgan.

25. Dastlab, hududiy statistika organlari kuzatuv obyektlarini tanlanma to'plamga kiritilganligi va mahsulotlar narxlari to'g'risidagi ma'lumotlarni taqdim etish muddatlari to'g'risida tayanch obyektga yozma ravishda xabar beradi.

26. Yil boshida tanlanmaga yangidan qo'shilgan tovarlar (xizmatlar) uchun o'tgan yilning dekabr oyidagi tayanch narx qayd etilishi lozim. O'tgan yilning dekabr oyidagi narxni olish imkoni mavjud bo'lmagan hollarda, o'tgan yilning dekabr oyiga yaqin bo'lgan oyidagi narx tayanch narx sifatida foydalanilishi mumkin. Ba'zi hollarda (masalan, mavsumiy mahsulotlar yoki korxona yangi yil oldi chegirmalarning qo'llanilishi) tayanch narx sifatida o'tgan yilning IV choragidagi o'rtacha narxdan foydalanish mumkin. Uchrashi mumkin bo'lgan barcha hollarda, tayanch narx qiymati to'g'risidagi qaror tayanch korxona mutaxassislari bilan birgalikda qabul qilinishi shart.

27. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi ishlab chiqaruvchilar narxlarini qayd qilishning asosiy tamoyillaridan biri, bu narxlar to'g'risidagi ma'lumotlarning taqqoslamaligini ta'minlashdir. Xususiyatlari aniq, batafsil bayon qilingan tovar(xizmat)lar narxlarining kuzatuvlari sifat o'zgarishlari ta'sirini hisobga olmaslik hamda faqatgina narx o'zgarishlarini aks ettirish imkonini yaratadi.

28. Hisobot davrida biror bir mahsulot turini (tur, nav, xil va h.k) iste'mol xususiyatlari bir xil bo'lgan boshqa bir mahsulot turlariga almashtirishga oldin ishlab chiqarilgan mahsulotlar turlari bo'yicha narx ma'lumotlarini olish imkoniyati mavjud bo'lmagan (ishlab chiqarishning to'xtalishi, ishlab chiqarish nomenklaturasining o'zgarishi va boshq.) hollarda yo'l qo'yiladi.

29. Hisobot yilida tarkibiy, assortiment o'zgarishlari va boshqa inflyatsiyaga bog'liq bo'lmagan omillarning ta'sirini hisobga olmagan holda narxlarning "sof" o'zgarishini aks ettirish uchun hisobot yili davomida taqqoslanadigan namuna tovarlar turlari bo'yicha ro'yxatga olish amalga oshiriladi.

30. Sotish narxlari, narxlar bir turdagi namuna tovar (xizmat) uchun ro'yxatga olingan bo'lsa, tovarlar bir xil sifat ko'rsatkichlariga va sotish kanaliga ega bo'lgandagina taqqoslanishi mumkin.

31. Narxlar belgilangan standart o'lchov birligi uchun ro'yxatga olinadi.

32. Quyidagi narxlar ro'yxatga olinmaydi:

naqd (pul) hisob-kitoblarisiz va o'zaro almashinuvda natural ko'rinishdagi rag'batlantirish uchun amalga oshiriladigan barter operatsiyalarida;

hisoblashish bo'lib to'lash orqali amalga oshiriladigan mahsulotni kreditga yetkazib berish;

o'z ishchilariga oylik maosh sifatida beradigan qishloq xo'jaligi mahsulotlariga;

ertapishar sabzavotlar va mevalarning savdoga chiqqan dastlabki realizatsiyasi;

sifati buzilgan ortiqcha (qoldiq) qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish;

tasodifiy (bir martalik) shartnomalarda o'rnatilgan maksimal darajada baland va demping, sun'iy ravishda tushirilgan narxlar.

33. Baliqchilik mahsulotlari uchun boshqa joyda sotish uchun mo'ljallangan bir kilogram uchun baliq turlarining narxlari qayd etiladi. Baliq ovlash faoliyatining mavsumiyligi sababli, ovlash mavsumi yopiq bo'lgan davrda baliqchilik obyektlarining omborlarida saqlanadigan baliq filelaridan tashqari (filelarga bo'laklangan baliq) muzlatilgan baliqlarning narxlari qayd etiladi. Seleksiya uchun mayda baliqlarning narxlarini ro'yxatdan o'tkazish ming dona uchun amalga oshiriladi.

34. Namuna tovarlar narxlarining asossiz o'zgarishlarini aniqlash va bartaraf etish maqsadida, statistika organlari tomonidan narxlar to'g'risidagi ma'lumotlar bo'yicha mantiqiy nazorati amalga oshiriladi hamda savollar vujudga kelgan vaqtda narxlar to'g'risidagi ma'lumotlarga tayanch obyektlar mutaxassisleri bilan aniqlik kiritiladi.

35. Statistika organlari tomonidan mantiqiy nazoratni amalga oshirish uchun quyidagi taqqoslash usullari qo'llaniladi:

o'tgan davrlar uchun narxlar to'g'risidagi ma'lumotlar bilan;
turli tayanch obyektlardagi o'xshash namuna tovarlar orasida;

4-§. Mahsulotlar vaqtinchalik kuzatuvda mavjud bo'lmagan hollarda “shartli” narxlarni hisoblash va mavsumiy tovarlar narxlarini ro'yxatga olishning xususiyatlari

36. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish beqarorligi sharoitida ma'lum xususiyatga ega bo'lgan bir xil turdagi tovarlarning narxini uzoq vaqt davomida kuzatib borish qiyin. Bundan tashqari, ayrim turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishning mavsumiy xarakteri uzoq vaqt davomida taqqoslanadigan mahsulotlarning narxlari to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligidan dalolat beradi. Shu sababli, narx indekslarini hisoblash uchun ishlab chiqariladigan tovarlar assortimenti (tur, nav, xil) almashganda sifat o'zgarishlarining ta'sirini istisno qiladigan, shuningdek, narx indekslarini hisoblash uchun vaqt qatorlarining uzluksizligini ta'minlashda hisoblangan (“shartli”) narxlardan foydalanish zaruriyati vujudga kelishi mumkin.

37. Shartli narxlarni hisoblash davomida indeks qatorlari hisob-kitoblari uzluksizligini ta'minlash maqsadida quyidagi usullardan foydalaniladi:

boshqa tayanch obyektlarda bir xil turdagi tovar (xizmat) narxi o'zgarishidan (1- ilovadagi 1- shartli misol);

vaqtinchalik kuzatuvda mavjud bo'lmagan tovar mansub bo'lgan vakil tovar, tovar guruhi bo'yicha o'rtacha narxlar o'zgarishidan (1-ilovadagi 2- shartli misol);

mos faoliyat turi bo'yicha o'rtacha narxlar o'zgarishidan (1-ilovadagi 3- shartli misol);

o'tgan davrdagi mavjud oxirgi kuzatilgan narxni ko'chirib qo'yish. Ushbu usul faqatgina davlat tomonidan tartibga solinadigan narxlarga, agarda hisobot davrida tasdiqlangan narxnomalarda o'zgarishlar kuzatilmaganligi ma'lum bo'lsagina qo'llanilishi mumkin.

38. “Shartli” narxni hisoblashning muayyan usulini tanlash mavjud ma'lumotlar bazasini tahlil qilish asosida va zarur hollarda tayanch korxona mutaxassislarini jalb qilgan holda (masalan, tovar (xizmat)ni ishlab chiqarish xarajatlari o'zgarishini baholash usulidan foydalanganda) amalga oshiriladi.

39. Mavsumiy tovarlarni ishlab chiqarish to'xtatilgan davrlarda obyektlar odatda, savolnomada ularning narxlari to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirmaydilar. Biroq, ushbu turdagi tovarlarni ishlab chiqarish vaqtinchalik to'xtatilgan davrda ularni yuklash (sotish) davom etishi mumkin. Ushbu holatlarda obyektlar savolnomada yuklab jo'natilgan tovarlarning narxlari to'g'risidagi ma'lumotlar taqdim etilishi lozim. Boshqa holatlarda, “shartli” narxlarni hisoblash usullaridan biri qo'llaniladi.

5-§. Tovar (xizmat)lar sifati o'zgarganda narxlarni ro'yxatga olish

40. QXNIni shakllantirishdagi muhim shartlardan biri bu – ko'rsatkichda faqatgina narxlar o'zgarishi (inflyatsion omil)ni aks ettirish va tovarning sifat tavsiflari o'zgarishi kabi ta'sir omillarini istisno etishdir. Xususiyatlari aniq, batafsil keltirilgan tovarlar narxlari kuzatuv sifati o'zgarishlari ta'sirini istisno etish va faqatgina narx o'zgarishini aks ettirish imkonini beradi.

41. Tayanch obyektlarda narxlarni ro'yxatga olayotganda o'tgan davrda narxlari ro'yxatga olingan, sifat jihatidan o'xshash tovar (xizmat) narxlarini qayd etish imkonini bo'lmagan hollarda sof narx o'zgarishini aniqlash uchun qayd etilgan ma'lumotlarga tegishli o'zgartirishlar kiritiladi.

42. Sifat jihatidan narxlarni to'g'rilashda quyidagi ikki toifadagi usullardan foydalaniladi:

noaniq yoki bilvosita ("implitsit") to'g'rilash;

aniq yoki bevosita ("eksplitsit") to'g'rilash.

43. Noaniq ko'rinishdagi to'g'rilashlar uchun quyidagi usullardan foydalaniladi:

“Birlashtirish” usuli, agar eski va yangi tovar narxlarini parallel tarzda ro'yxatga olish imkoniyati bo'lsa qo'llaniladi. “Birlashtirish” usuli taklifga asoslangan bo'lib, ma'lum sifat tavsiflariga ega kuzatuvda mavjud bo'lmagan tovar bilan uni almashtiruvchi tovar narxlari o'rtasidagi yagona farq, ularning sifatidagi farqlar bilan bog'liq. Buning uchun tanlanmada o'rin almashtirishdan foydalaniladi. Mahsulotlarning eski tanlanmasi o'tgan davr uchun ($t - 1$) undan oldingi davrga nisbatan ($t - 2$) ushbu mahsulot toifasi bo'yicha narx indeksini hisoblashda foydalanilsa, yangi tanlanmadan hisobot davrida (t) o'tgan davrga ($t - 1$) nisbatan narx indeksini hisoblash uchun foydalaniladi (1-ilovadagi 4-shartli misol).

“Narxlarni to'g'ridan-to'g'ri taqqoslash” usulidan istisno hollarda **sifat jihatidan uncha katta farq qilmaydigan** mahsulotlar uchun hamda boshqa o'zgartirish kiritish usullaridan foydalanish uchun qo'shimcha ma'lumotlar mavjud bo'lmagan hollarda foydalaniladi. “Narxlarni to'g'ridan-to'g'ri taqqoslash” usuli yaxshilangan sifatga ega yangi mahsulot narxini oldin ro'yxatga olingan mahsulot narxi bilan taqqoslashni nazarda tutadi. Ushbu usulni faqatgina vakil tovar (xizmat) to'liq tavsifga ega bo'lgan hollardagina qo'llash mumkin. Almashayotgan turlarning kichik sifat o'zgarishlarini doimiy inkor etish hisobiga narxlar indeksining tizimli ravishda ko'tarilib borishi ushbu usulning kamchiligi hisoblanadi (1-ilovadagi 5-shartli misol).

“Umumiy o‘rtachani shartli hisoblash” usuli “birlashtirish” usulini qo‘llash imkonini mavjud bo‘lmagan hollarda, sifat jihatidan katta farq qiladigan hamda ishlab chiqarishdan olib tashlangan mahsulotlar uchun “shartli” narxlarni qo‘llashni nazarda tutadi. Ushbu usul guruh ichidagi boshqa, o‘xshash mahsulot turining yoki boshqa tayanch korxonadagi o‘xshash mahsulotning narx o‘zgarishlari asosida “shartli” narx hisoblashni nazarda tutadi (1-ilovadagi 2- shartli misol).

6-§. Yig‘ma narxlar indekslarini hisoblash uchun ko‘rsatkichlarni o‘lchash tizimini shakllantirish

44. Tabiiy-iqlim sharoitlari, bankrotlik, tayanch obyektlar ixtisoslashuvining o‘zgarishi va boshqa omillar bilan bog‘liq holda hosilning kam bo‘lishi sababli mahsulot ishlab chiqarish va sotish tarkibidagi tebranishlarni yo‘qotish maqsadida, vaznlar tizimini shakllantirish uchun so‘nggi uch yillik qiymat to‘g‘risidagi ma‘lumotlardan foydalaniladi. Vaznlarni shakllantirish uchun o‘rtacha arifmetik qiymat formulasi asosida ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati to‘g‘risidagi so‘ngi uch yillik ma‘lumotlardan o‘rtacha yillik ko‘rsatkich hisoblanadi.

45. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi faqatgina narxlar o‘zgarishini aks ettirishi uchun vaznlar tizimi bir yildan kam bo‘lmagan muddatga o‘zgarimas bo‘lib qoladi.

46. Har yili, yangi hisobot yiliga o‘tishdan oldin, ishlab chiqarilgan qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlarining o‘rtacha qiymati hisob-kitoblardan eng oldingi yil qiymatining olib tashlanishi va oxirgi yilning qiymatlarini qo‘shish orqali yangilanadi.

47. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida ishlab chiqarilgan mahsulotlar narxlari indeksini hisoblashda foydalaniladigan vaznlar tizimi narxlar kuzatuviga kiritilgan va qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning umumiy hajmida o‘zining muhimligini aks ettirgan O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha umumdavlat tasniflagichiga (IFUT 2- tahrir,) muvofiq sinflar, guruhlar va bo‘limlarga taqsimlangan qiymat kattaliklari salmoq ulushlarining to‘plamini namoyon etadi.

48. O‘lchash tizimlarini shakllantirishda qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi korxonalarining ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati to‘g‘risidagi yillik statistik hisobotlari ma‘lumotlari asosiy axborot manbai bo‘lib xizmat qiladi. Mahsulot ishlab chiqarishning qiymat hajmlari bo‘yicha yig‘ma ma‘lumotlarni ishlab chiqish davrini hisobga olgan holda tayanch davrning joriy davrdan kechikishi 2 yilni tashkil etadi.

49. QXNIning o'lchash tizimini shakllantirish maxsus dasturiy ta'minotdan foydalangan holda quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

a) dastlabki bosqichda ishlab chiqarilgan qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlarining qiymati to'g'risidagi ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha mahsulotlar (tovarlar, ishlar, xizmatlar)ning statistik tasniflagichi (MST) va Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichi (IFUT, 2-tahrir)ning iyerarxik tuzilmasiga muvofiq, tayanch obyektlar, kichik sinflar, sinflar, guruhlar, bo'limlar bo'yicha taqsimlanadi.

b) ishlab chiqarilgan qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmi to'g'risidagi uch yillik ma'lumotlar asosida iyerarxik tuzilmaga muvofiq har bir pozitsiya uchun salmoq vazn (ulush)larni shakllantirish maqsadida mahsulot ishlab chiqarishning o'rtacha yillik hajmi hisoblanadi. Shu bilan birga, har bir umumlashtirish (agregatlash) darajalarida quyidagi shartlar bajarilishi lozim:

$$\sum W_{0i} = 1; \quad \sum W_{0j} = 1; \quad \sum W_{0k} = 1, \quad \sum W_{0g} = 1, \quad \sum W_{0r} = 1,$$

bu yerda,

W_0 – bazaviy salmoq vaznlar

i – tayanch obyekt bo'yicha kichik sinflarga taalluqli tovar pozitsiyalari

j – sinflarga taalluqli kichik sinflar

k – guruhlarga taalluqli sinflar

g – bo'limlarga taalluqli guruhlar

r – seksiyaga taalluqli bo'limlar

7-§. Narxlar indeksini hisoblash va ularning o'rtacha oylik kattaliklarini aniqlash

50. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksini hisoblash tayanch obyektlardan va ulgurji bozorlardan kuzatilgan narxlarga asoslangan holda amalga oshiriladi. Kuzatilayotgan mahsulotning har bir turi bo'yicha hisobot davri uchun o'rtacha narx va keyinchalik yuqori darajadagi guruhlariga umumlashtiriladigan oldingi davrga nisbatan narx o'zgarishlarining (individual indeks) nisbiy kattaligi hisoblanib aniqlanadi.

51. Mahsulotning o'rtacha narxi muayyan pozitsiya uchun barcha ro'yxatdan o'tgan narxlarning geometrik o'rtacha sifatida hisoblanadi. Bu holda, formula qo'llaniladi:

$$\bar{P}_t = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n P_{i(t)}},$$

bunda

- $\bar{P}_t$ – tovar (xizmat) pozitsiyasi bo'yicha joriy oy (t) uchun o'rtacha narx
- $P_{i(t)}$ – joriy oy (t) uchun tayanch obyektida ro'yxatga olingan mahsulot narxi (i)
- n – mazkur tovar (xizmat) pozitsiyasi bo'yicha kuzatuvga kiritilgan tayanch obyektlarda qayd etilgan narxlar soni

52. Qisqa davrli individual narxlar indeksi alohida tovar turlari uchun hisoblanadi va o'zi bilan birga aniq (ma'lum) tovar turlarining joriy oydagi narxlarini o'tgan oydagi narxlarga nisbatini ifodalaydi:

$$STR_{i(t)} = \frac{P_{i(t)}}{P_{i(t-1)}},$$

bunda

$STR_{i(t)}$ – hisobot (t) oyidagi (i) tovar turining qisqa davrli narx indeksini o'tgan oyga ($t-1$) nisbati;

$P_{i(t)}$ – tovar (i) turining joriy (t) oyidagi narxi;

$P_{i(t-1)}$ – tovar (i) turining o'tgan ($t-1$) oydagi narxi.

53. O'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan uzoq davrli individual narx indeksi quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$LTR 2_{i(t)} = \prod_{m=1}^t STR_{i(m)}$$

bunda

- $LTR 2_{i(t)}$ – o'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan tovarning (i) joriy (t) oydagi uzoq davrli narx indeksi;
- m – oylarning tartib raqami (yanvar uchun – 1, fevral uchun – 2 va h.k.).

54. Individual narx indekslari asosida hisoblangan tovar turlaridan umumlashgan narx indekslari hisoblanadi.

55. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlar indeksi respublika darajasida turli darajadagi umumlashgan guruhlar bo'yicha (vakil tovarlar bo'yicha, quyi sinflar, sinflar, guruhlar, bo'limlar va jami qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi bo'yicha) O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi tomonidan hisoblanadi.

56. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi ishlab chiqaruvchilar narxlarini umumlashgan narx indeksini hisoblashda ikki xil statistik ma'lumotdan foydalaniladi:

- tayanch yil salmog'i (vazn) tuzilishi;
- kuzatilayotgan mahsulot turlarining individual narx indekslari.

57. Birlamchi narx ma'lumotlarini olish xususiyatlarini hisobga olgan holda, QXNI indekslarini shakllantirish har chorak oxirida chorakning har oyi uchun narx indekslarini o'tgan davrni hisobga olgan holda hisoblash bilan amalga oshiriladi.

58. Umumlashgan narx indekslarini hisoblash uchun modifikatsiyalangan Laspeyres formulasidan foydalaniladi.

Shu bilan birga:

yanvar oyida o'tgan oyga nisbatan **qisqa muddatli indekslar** va o'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan **uzoq muddatli indekslar** ko'rsatkichlari bir-biriga mos keladi va quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

$$STR_{j(yan.)} = LTR\ 2_{j(yan.)} = \frac{\sum_{i=1}^n STR_{i(yan.)} \times W_{0i}}{\sum_{i=1}^n W_{0i}} - \text{kichik sinflar bo'yicha,}$$

$$STR_{k(yan.)} = LTR\ 2_{k(yan.)} = \frac{\sum_{j=1}^n STR_{j(yan.)} \times W_{0j}}{\sum_{j=1}^n W_{0j}} - \text{sinflar bo'yicha,}$$

$$STR_{g(yan.)} = LTR\ 2_{g(yan.)} = \frac{\sum_{k=1}^n STR_{k(yan.)} \times W_{0k}}{\sum_{k=1}^n W_{0k}} - \text{guruhlar bo'yicha,}$$

$$STR_{r(yan.)} = LTR\ 2_{r(yan.)} = \frac{\sum_{g=1}^n STR_{g(yan.)} \times W_{0g}}{\sum_{g=1}^n W_{0g}} - \text{bo'limlar bo'yicha,}$$

$$STR_{L(yan.)} = LTR\ 2_{L(yan.)} = \frac{\sum_{r=1}^n STR_{r(yan.)} \times W_{0r}}{\sum_{r=1}^n W_{0r}} - \text{umumiy qishloq xo'jaligi bo'yicha,}$$

bunda

$STR_{(yan.)}$ o'tgan oyga nisbatan yanvar oyidagi qisqa davrli narx indeksi;

$LTR\ 2_{(yan.)}$ o'tgan yilning dekabriga nisbatan yanvar oyidagi uzoq davrli narx indeksi;

i tovar

j kichik sinf

k sinf

g guruh

r bo'lim

L qishloq xo'jaligi sohasi

$W_{0i}, W_{0j}, W_{0k}, W_{0g}, W_{0r}, W_{0L}$ – mos tovar (i) bo'yicha, kichik sinf (j), sinf (k), guruhning (g), bo'lim (r), qishloq xo'jaligi sohasi (L) salmoq vazni, n – qiymati nolga teng bo'lmagan $STR_{(yan)}$ qishloq xo'jaligi sohasiga mos ravishda kichik sinf, sinf, guruh, bo'limga kiritilgan pozitsiyalar soni.

59. Fevral oyidan boshlab narxlar indeksini hisoblash yanvar oyidagi kabi ketma-ketlikda amalga oshiriladi, biroq, o'tgan yilning dekabriga nisbatan (LTR 2) uzoq muddatli jamlanma indekslar quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$LTR\ 2_{j(t)} = \frac{\sum_{i=1}^n STR_{i(t)} \times V_{i(t-1)}}{\sum_{i=1}^n W_{0i}}, \text{ bunda } V_{i(t-1)} = W_{0i} \times \prod STR_{i(t-1)} - \text{kichik sinflar}$$

bo'yicha

$$LTR\ 2_{k(t)} = \frac{\sum_{j=1}^n STR_{j(t)} \times V_{j(t-1)}}{\sum_{j=1}^n W_{0j}}, \text{ bunda } V_{j(t-1)} = W_{0j} \times \prod STR_{j(t-1)} - \text{sinflar}$$

bo'yicha,

$$LTR\ 2_{g(t)} = \frac{\sum_{k=1}^n STR_{k(t)} \times V_{k(t-1)}}{\sum_{k=1}^n W_{0k}}, \text{ bunda } V_{k(t-1)} = W_{0k} \times \prod STR_{k(t-1)} - \text{guruhlar}$$

bo'yicha,

$$LTR\ 2_{r(t)} = \frac{\sum_{g=1}^n STR_{g(t)} \times V_{g(t-1)}}{\sum_{g=1}^n W_{0g}}, \text{ bunda } V_{g(t-1)} = W_{0g} \times \prod STR_{g(t-1)} - \text{bo'limlar}$$

bo'yicha,

$$LTR\ 2_{L(t)} = \frac{\sum_{r=1}^n STR_{r(t)} \times V_{r(t-1)}}{\sum_{r=1}^n W_{0r}}, \text{ bunda } V_{r(t-1)} = W_{0r} \times \prod STR_{r(t-1)} - \text{qishloq xo'jaligi}$$

bo'yicha.

fevral oyidan boshlab qisqa muddatli indekslar o'tgan oyga nisbatan quyidagi ko'rinishda bo'ladi:

$$STR_{j(t)} = \frac{LTR\ 2_{j(t)}}{LTR\ 2_{j(t-1)}} - \text{kichik sinflar bo'yicha,}$$

$$STR_{k(t)} = \frac{LTR\ 2_{k(t)}}{LTR\ 2_{k(t-1)}} - \text{sinflar bo'yicha,}$$

$$STR_{g(t)} = \frac{LTR 2_{g(t)}}{LTR 2_{g(t-1)}} - \text{guruhlar bo'yicha,}$$

$$STR_{r(t)} = \frac{LTR 2_{r(t)}}{LTR 2_{r(t-1)}} - \text{bo'limlar bo'yicha,}$$

$$STR_{L(t)} = \frac{LTR 2_{L(t)}}{LTR 2_{L(t-1)}} - \text{qishloq xo'jaligi bo'yicha.}$$

O'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan uzoq muddatli narxlar indeksidan tashqari quyidagi uzoq muddatli ko'rsatkichlar ham shakllantirildi:

O'tgan yilning tegishli oyiga nisbatan joriy yilning hisobot oyidagi narxlar indeksleri – LTR 3 (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 3_{(t)} = \frac{LTR 1_{t(y)}}{LTR 1_{t(y-1)}},$$

bunda

$LTR 3_{(t)}$ - hisobot yilining (y) joriy oyi (t) uchun o'tgan yilning mos oyiga (t) nisbatan uzoq muddatli narxlar indeksi (y-1);

$LTR 1_{t(y)}$ - yagona tayanch davr uchun hisoblangan hisobot yilining (y) joriy oyi (t) uchun uzoq muddatli indeksi;

$LTR 1_{t(y-1)}$ - yagona tayanch davr uchun hisoblangan o'tgan yilning (y-1) mos oyi (t) uchun uzoq muddatli indeksi;

Davrning narxlar indeksi o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan – LTR 4 (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 4_{(t)} = \frac{\sum_{n=1}^t LTR 1_{n(y)}}{\sum_{n=1}^t LTR 1_{n(y-1)}},$$

bunda

$LTR 4_{(t)}$ – o'tgan yilning mos davriga (y-1) nisbatan hisobot yilining (y) yanvar oyidan joriy oyga (t) qadar uzoq muddatli narxlar indeksi;

n – oylarning tartib raqami (yanvar uchun – 1, fevral uchun – 2 va h.k.).

Bundan tashqari, narx indeksleri har chorakda hisobot yilining joriy choragi uchun o'tgan chorakka va o'tgan yilning mos choragiga nisbatan ham hisoblanadi. Shu maqsadda quyidagi formulalar qo'llaniladi:

Hisobot yili joriy choragining narxlar indeksi o'tgan chorakka nisbatan – LTR 5 (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 5_{(q)} = \frac{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(q)}}{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(q-1)}},$$

bunda

$LTR 5_{(q)}$ – joriy chorak narx indeksi (q) o'tgan chorakka nisbatan ($q-1$);

m – chorak oylarining tartib raqami (birinchi oy uchun – 1, ikkinchi oy uchun – 2, uchinchi oy uchun – 3).

Hisobot yili joriy choragining o'tgan yilning mos choragiga nisbatan narxlar indeksi – $LTR 6$ (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 6_{(q)} = \frac{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(y)}}{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(y-1)}}$$

bunda

$LTR 6_{(q)}$ o'tgan yilning mos choragiga nisbatan ($y-1$) hisobot yili (y) joriy chorak narx indeksi (q);

m chorak oylarining tartib raqami (birinchi oy uchun – 1, ikkinchi oy uchun – 2, uchinchi oy uchun – 3)..

Bundan tashqari, statistik maqsadlarda quyidagi qo'shimcha diskret narxlar indeksi shakllantiriladi:

hisobot yili joriy choragining bazaviy yilning o'rtacha yillik narxlariga nisbatan narx indeksi – $LTR 7$ (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 7_{(q)} = \frac{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(y)}}{\sum_{n=1}^{12} LTR 1_{n(z)}}$$

bunda

$LTR 7_{(q)}$ - bazaviy yilning o'rtacha yillik narxlariga (z) nisbatan hisobot yili (y) joriy choragi narx indeksi (q);

$LTR 1_{(y)}$ - yagona bazaviy davr uchun hisoblangan hisobot yilining uzoq muddatli indeksi (y);

$LTR 1_{(z)}$ - yagona bazaviy davr uchun hisoblangan bazaviy yilining uzoq muddatli indeksi (z);

m - chorakdagi oyning tartib raqami (1- chorakning birinchi oyi, 2- ikkinchi oyi va 3- chi uchinchi oyi uchun).

n - bazaviy yil oyining tartib raqami (1-yanvar, 2-fevral..., 12-dekabr)

hisobot yili joriy choragining hisobot yilining o'rtacha yillik narxlariga nisbatan narx indeksi – $LTR 8$ (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 8_{(q)} = \frac{\sum_{m=1}^3 LTR 1_{m(y)}}{\sum_{n=1}^{12} LTR 1_{n(y)}}$$

bunda

$LTR 8_{(q)}$ - joriy yilning o'rtacha yillik narxlariga (y) nisbatan hisobot yili (y) joriy choragi narx indeksi (q);

m - chorakdagi oyning tartib raqami (1- chi chorakning birinchi oyi, 2- chi ikkinchi oyi va 3- chi uchinchi oyi uchun).

n - bazaviy yil oyining tartib raqami (1-yanvar, 2-fevral..., 12-dekabr)

hisobot yili joriy oyining bazaviy yilning o'rtacha yillik narxlariga nisbatan narx indeksi – $LTR 9$ (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 9_{(t)} = \frac{LTR 1_{t(y)}}{\sum_{n=1}^{12} LTR 1_{n(z)}}$$

bunda

$LTR 9_{(t)}$ - bazaviy yilning o'rtacha yillik narxlariga (z) nisbatan hisobot yili (y) joriy oydagi narx indeksi (t);

n - bazaviy yil oyining tartib raqami (1-yanvar, 2-fevral..., 12-dekabr)

hisobot yili joriy oyining hisobot yilining o'rtacha yillik narxlariga nisbatan narx indeksi – $LTR 10$ (formula barcha darajadagi umumlashtirish uchun mos keladi):

$$LTR 10_{(t)} = \frac{LTR 1_{t(y)}}{\sum_{n=1}^{12} LTR 1_{n(y)}}$$

bunda

$LTR 10_{(t)}$ - hisobot yilining o'rtacha yillik narxlariga (y) nisbatan hisobot yili (y) joriy oydagi narx indeksi (t);

n - oyning tartib raqami (1-yanvar, 2-fevral..., 12-dekabr)

Hisobot yilining joriy choragi va joriy oyining hisobot yilining o'rtacha yillik narxlariga narxlar indeksi ($LTR 8$ va $LTR 10$) hisobot yili oxirida dekabr oyi uchun narxlar indeksi hisob-kitoblari tugaganidan so'ng shakllantiriladi. Indekslarni shakllantirish har bir chorak ($LTR 8$) va oy uchun ($LTR 10$) retrospektiv holda amalga oshiriladi.

60. Narxlar indeksining o'rtacha oylik ko'rsatkichlari o'rtacha geometrik kattalikni hisoblash formulasidan foydalangan holda amalga oshiriladi:

$$\overline{I_p} = \sqrt[n]{STR_1 \times STR_2 \times \dots \times STR_n},$$

bunda

- $\overline{I_p}$ – birinchi oydan n - oygacha davr uchun o'rtacha oylik narx indeksi;
 STR – o'tgan oyga nisbatan har bir oy uchun qisqa muddatli narx indeksi;
 n – oylar soni.

61. Yil boshidan bo'lgan davr uchun o'rtacha oylik narx indeksini hisoblashda quyidagi formuladan foydalanish tavsiya etiladi:

$$\overline{I_p} = \sqrt[n]{LTR 2_n},$$

bunda

- $\overline{I_p}$ – birinchi oydan n - oygacha davr uchun o'rtacha oylik narx indeksi;
 $LTR 2_n$ – o'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan n -chi uchun narx indeksi;
 n – oyning tartib raqami.

8-§. Qishloq, o'rmon vabaliqchilik xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarning o'rtacha narxlarini hisoblash

62. Vakil-tovar bo'yicha o'rtacha narxlarni oy uchun shakllantirish algoritmi 51-bandda keltirilgan.

63. Oylik o'rtacha narxlardan tashqari, choraklik va yil boshidan davr uchun o'rtacha narxlar ham hisoblanadi. Chorak va yil boshidan o'rtacha narxlarni hisoblashda, chorak yoki yil boshidan hisoblangan davrga kiruvchi har bir oyning o'rtacha narxlaridan o'rtacha arifmetik qiymat formulasidan foydalaniladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, narxlarni kuzatib borish va QXNIning hisoblash uchun tayanch obyektlar va vakil-tovar (xizmat)lar namunalarining muntazam yangilanib turishini hisobga olgan holda, o'rtacha narxlarning yillik dinamikasining inflyatsion (tayanch obyektlaridagi narxlarning to'g'ridan-to'g'ri o'sishi bilan bog'liq) va inflyatsiyasiz (tayanch obyektlar va tovarlar namunalarining o'zgarishi bilan bog'liq) omillarini aks ettiradi.

4-bob. Yakuniy qoidalar

64. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari narxlar tendensiyalari sanoat ishlab chiqarishida va iste'mol bozorida inflyatsion jarayonlarning yaratuvchisi hisoblanadi. Shuning uchun, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar

narxlar indeksini sanoat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar narxlar va iste'mol narxlar indeksiga qo'shimcha ravishda iqtisodiyot real sektoridagi iqtisodiy tahlillarni yaxshilash va aniq tovarlar bozoridagi tovarlar harakati davomidagi narxlar o'zgarishini kuzatish imkonini beradi.

65. Statistika maqsadlarida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari narxlar indeksini qishloq xo'jaligida amaldagi narxlarda mahsulotlar hajmini solishtirma narxlarda baholash uchun foydalaniladi.

66. Nashrlarda va rasmiy xabarlarda narxlar indeksi to'g'risidagi ma'lumotlar verguldan keyin bitta o'nlik raqam bilan joylashtiriladi.

Foydalanilgan manbalar ro'yxati

1. Ishlab chiqaruvchilarning narxlar indeksi bo'yicha qo'llanma: nazariya va amaliyot (BMT, YeIK, XVF, XMT, Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti, Yevrostat, Butunjahon banki) 2004- y. <http://www.imfbookstore.org>, <http://www.cisstat.org>;

2. "Choraklik milliy hisoblar bo'yicha qo'llanma" 2017- yilgi nashr// Xalqaro valyuta jamg'armasi – 2018- y.

3. "O'zbekiston. Ishlab chiqaruvchilar narxlar indeksi bo'yicha missiya hisoboti (2020- yil 26- oktabr – 6- noyabr)"// B. Graf, 2021- yil 25- mart;

4. "O'zbekiston. Ishlab chiqaruvchilar narxlar indeksi bo'yicha missiya hisoboti (2021 yil 12-16- iyul). Texnik hisobot"// B. Graf, 2021- yil 12- noyabr;

5. "Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining yig'ma narxlar indeksi va o'rtacha narxlarini hisoblash bo'yicha uslubiy nizom"//Belarus Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 11.01.2018- yildagi 2- son qarori bilan tasdiqlangan. (<https://www.belstat.gov.by/metodologiya/metodiki-po-formirovaniyu-i-raschetu-statistichesk/>);

6. "Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari narxlar indekslarini hisoblash bo'yicha uslubiy nizom"// Qozog'iston Respublikasi Milliy iqtisodiyot vazirligi 2016- yil 9- dekabr (<https://stat.gov.kz/official/industry/26/methodology>).

7. O'zbekiston Respublikasi Davlat standarti O'zDT 005: 2011. Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichi (IFUT, 2-tahrir).

“Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi
mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar narxlarini
indekslarini hisoblash bo‘yicha uslubiy nizom”ga
1-ilova

1- shartli misol

Boshqa tayanch obyektlarda narx o‘zgarishi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar asosida bir xil turdagi tovar (xizmat)ning “mavjud bo‘lmagan” narxini shartli hisoblanishi

Obyekt	O‘tgan yil dekabr oyi	Yanvar	Fevral	Mart
1- obyekt	10000	10000	11000	11000
2- obyekt	10000	10000	10000	10000
3- obyekt	9000	10000	11000	12000
4- obyekt	12000	12000	12000	(12353)

O‘rtacha solishtirma:

joriy oy	10970	$a=(11000 \times 10000 \times 12000)^{1/3}$
avvalgi oy	10656	$b=(11000 \times 10000 \times 11000)^{1/3}$
oylik o‘zgarish	1,0294	$s=a/b$

“shartli” narxni hisoblash tovarning haqiqiy narxi paydo bo‘lgungacha amalga oshiriladi.

Shartli narx = “mavjud bo‘lmagan tovar”ning o‘tgan oydagi narxi × boshqa tayanch obyektlar uchun o‘rtacha narx o‘zgarishi.

2- shartli misol

“Mavjud bo‘lmagan” narxni “shartli o‘rtacha” asosida shartli hisoblanishi

Mahsulot	Tayanch obyekt	Yanvar	Fevral	Mart	Narx o‘zgarishi, % da
Olmalar		6402	6654	7392	111,1
“Semirenko” navi	1-obyekt	5000	5000	6000	120,0
“Golden” navi	2-obyekt	7000	7000	8000	114,3
“Saltanat” navi	1-obyekt	6000	7000	7000	100,0
“Besh yulduz” navi	3-obyekt	8000	8000	(8888)	(111,1)

O‘rtacha solishtirma:

joriy oy	6952	$a=(6000 \times 8000 \times 7000)^{1/3}$
avvalgi oy	6257	$b=(5000 \times 7000 \times 7000)^{1/3}$
oylik o‘zgarish	1,1110	$s=a/b$

“shartli” narxni hisoblash tovarning haqiqiy narxi paydo bo‘lgungacha amalga oshiriladi.

Shartli narx = “mavjud bo‘lmagan tovar”ning o‘tgan oydagi narxi × boshqa tayanch obyektlar uchun o‘rtacha narx o‘zgarishi.

3- shartli misol

**Mos faoliyat turi bo'yicha o'rtacha narxlar o'zgarishining
shartli hisoblanishi**

Faoliyat turi	Iyul	Avgust	Sentabr	Oktabr
B sinf	100,3	100,7	100,2	100,8
B1 quyi sinf	100,0	100,8	100,2	100,7
B2 quyi sinf	101,0	100,3	99,8	100,9
B3 quyi sinf	100,0	101,1	100,5	(100,8)

O'rtacha solishtirma:

joriy oy	100,8	$a=(100,7 \times 100,9)^{1/2}$
avvalgi oy	100,0	$b=(100,2 \times 99,8)^{1/2}$
oylik o'zgarish	1,008	$s=a/b$

4- shartli misol

**“Birlashtirish usuli” asosida “mavjud bo'lmagan” narxning
shartli hisoblanishi**

Mahsulot	Sentabr	Oktabr	Noyabr	Narx o'zgarishi, % da
1- mahsulot (eski)	90 000	90 000	(91980)	102,2
2- mahsulot (yangi)	-	91 000	93 000	102,2

narx o'zgarishi **1,022** = $93\,000 / 91\,000$

1- mahsulotning shartli narx $91980 = 90000 \times 1,022$

“shartli” narxni hisoblash tovarning haqiqiy narxi paydo bo'lgunga qadar amalga oshiriladi.

5- shartli misol

**“To'g'ridan-to'g'ri taqqoslash usuli” asosida “mavjud bo'lmagan” narxning
shartli hisoblanishi**

Mahsulot	Sentabr	Oktabr	Noyabr	Narx o'zgarishi, % da
1- mahsulot (eski)	90 000	90 000	(90 500)	100,6
2- mahsulot (yangi)	-	-	90 500	-

narx o'zgarishi **1,0061** = $90\,500 / 90\,000$

“Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi
mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar narxlarini
indekslarini hisoblash bo‘yicha uslubiy nizom”ga
2-ilova

1- shartli misol

**Olma vakil-tovari bo‘yicha o‘tgan oyga nisbatan
narx indekslarining shartli hisoblanishi**

	Narx, so‘mda		O‘tgan oyga nisbatan narx indeksi, % da	
	(y-1) o‘tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o‘tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun
A	B	V	G	D
(y-2) yil dekabr	5200	x	x	x
yanvar	5300	6000	101,92 (5300/5200×100%)	100,00 (6000/6000×100%)
fevral	5300	6200	100,00 (5300/5300×100%)	103,37 (6200/6000×100%)
mart	5500	6200	103,77 (5500/5300×100%)	100,00 (6200/6200×100%)
aprel	5500	6500	100,00 (5500/5500×100%)	104,84 (6500/6200×100%)
may	5600	6500	101,82 (5600/5500×100%)	100,00 (6500/6500×100%)
iyun	5600	6600	100,00 (5600/5600×100%)	101,54 (6600/6500×100%)
iyul	5700	6600	101,79 (5700/5600×100%)	100,00 (6600/6600×100%)
avgust	5700	6700	100,00 (5700/5700×100%)	101,52 (6700/6600×100%)
sentabr	5800	6700	101,75 (5800/5700×100%)	100,00 (6700/6700×100%)
oktabr	5800	6800	100,00 (5800/5800×100%)	101,49 (6800/6700×100%)
noyabr	6000	6800	103,45 (6000/5800×100%)	100,00 (6800/6800×100%)
dekabr	6000	7000	100,00 (6000/6000×100%)	102,94 (7000/6800×100%)

**Olma vakil-tovari bo'yicha o'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan
narx indekslarining shartli hisoblanishi**

	O'tgan oyga nisbatan narx indeksi, % da		O'tgan yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da	
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun
A	B	V	G	D
yanvar	101,92	100,00	101,92	100,00
fevral	100,00	103,37	101,92 (101,92×100,00/100%)	103,33 (100,00×103,33/100%)
mart	103,77	100,00	105,76 (101,92×103,77/100%)	103,33 (103,33×100,00/100%)
aprel	100,00	104,84	105,76 (105,76×100,0/100%)	108,33 (103,33×104,84/100%)
may	101,82	100,00	107,69 (105,76×101,82/100%)	108,33 (108,33×100,00/100%)
iyun	100,00	101,54	107,69 (107,69×100,00/100%)	110,00 (108,33×101,54/100%)
iyul	101,79	100,00	109,61 (107,69×101,79/100%)	110,00 (110,00×100,00/100%)
avgust	100,00	101,52	109,61 (109,61×100,00/100%)	111,67 (110,00×101,52/100%)
sentabr	101,75	100,00	111,53 (109,61×101,75/100%)	111,67 (111,67×100,00/100%)
oktabr	100,00	101,49	111,53 (111,53×100,00/100%)	113,34 (111,67×101,49/100%)
noyabr	103,45	100,00	115,38 (111,53×103,45/100%)	113,34 (113,34×100,00/100%)
dekabr	100,00	102,94	115,38 (115,38×100,00/100%)	116,67 (113,34×102,94/100%)

- Jadval B va V ustuni ma'lumoti 1 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.

**Olma vakil-tovari bo'yicha bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan
narx indekslarining shartli hisoblanishi**

	O'tgan oyga nisbatan narx indeksi, % da		(G-2) Bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da	
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun
A	B	V	G	D
(y-2) bazaviy yil dekabr	100,00	x	100,00	x
yanvar	101,92	100,00	101,92 (100,00×101,92/100%)	115,38 (115,38×100,00/100%)
fevral	100,00	103,37	101,92 (101,92×100,00/100%)	119,22 (115,38×103,33/100%)
mart	103,77	100,00	105,76 (101,92×103,77/100%)	119,22 (119,22×100,00/100%)
aprel	100,00	104,84	105,76 (105,76×100,0/100%)	124,99 (119,22×104,84/100%)
may	101,82	100,00	107,69 (105,76×101,82/100%)	124,99 (124,99×100,00/100%)
iyun	100,00	101,54	107,69	126,92 (124,99×101,54/100%)
iyul	101,79	100,00	109,61 (107,69×101,79/100%)	126,92 (126,92×100,00/100%)
avgust	100,00	101,52	109,61	128,85 (126,92×101,52/100%)
sentabr	101,75	100,00	111,53 (109,61×101,75/100%)	128,85 (128,85×100,00/100%)
oktabr	100,00	101,49	111,53	130,77 (128,85×101,49/100%)
noyabr	103,45	100,00	115,38 (111,53×103,45/100%)	130,77 (130,77×100,00/100%)
dekabr	100,00	102,94	115,38 (115,38×100,00/100%)	134,61 (130,77×102,94/100%)

- Jadval B va V ustuni ma'lumoti 1 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.

Olma vakil-tovari bo'yicha joriy yil oylarining o'tgan yil mos oylariga nisbatan narx indekslarining shartli hisoblanishi

	(y-2) Bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da		(y) Joriy yil oyining (y-1) o'tgan yilning mos oyga nisbatan narx indeksi, % da
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	
A	B	V	G
yanvar	101,92	115,38	113,21 (115,38/101,92×100%)
fevral	101,92	119,22	116,97 (119,22/101,92×100%)
mart	105,76	119,22	112,73 (119,22/105,76×100%)
aprel	105,76	124,99	118,18 (124,99/105,76×100%)
may	107,69	124,99	116,06 (124,99/107,69×100%)
iyun	107,69	126,92	117,86 (126,92/107,69×100%)
iyul	109,61	126,92	115,79 (126,92/109,61×100%)
avgust	109,61	128,85	117,55 (128,85/109,61×100%)
sentabr	111,53	130,77	115,53 (128,85/111,53×100%)
oktabr	111,53	130,77	117,25 (130,77/111,53×100%)
noyabr	115,38	130,77	113,34 (130,77/115,38×100%)
dekabr	115,38	134,61	116,67 (134,61/115,38×100%)

- Jadval B va V ustuni ma'lumoti 3 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.

Olma vakil-tovari bo'yicha joriy yil boshidan boshlangan davrning o'tgan yil mos davriga nisbatan narx indekslarining shartli hisoblanishi

	(y-2) Bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da		Yanvardan boshlab narx indekslari yig'indisi		(y) Joriy yil boshidan boshlangan davrning (y-1) o'tgan yilning mos davriga nisbatan narx indeksi, % da
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o'tgan yil uchun	(y)joriy yil uchun	
A	B	V	G	D	Ye=D/G
yanvar	101,92	115,38	101,92	115,38	113,21
fevral	101,92	119,22	203,84 (101,92+101,92)	234,60 (115,38+119,22)	115,09
mart	105,76	119,22	309,60 (203,84+105,76)	353,82 (234,60+119,22)	114,28
aprel	105,76	124,99	415,36 (309,6+105,76)	478,81 (353,82+124,99)	115,28
may	107,69	124,99	523,05 (415,36+107,69)	603,80 (478,81+124,99)	115,44
iyun	107,69	126,92	630,74 (523,05+107,69)	730,72 (603,80+126,92)	115,85
iyul	109,61	126,92	740,35 (630,74+109,61)	857,64 (730,72+126,92)	115,84
avgust	109,61	128,85	849,96 (740,35+109,61)	986,49 (857,64+128,85)	116,06
sentabr	111,53	130,77	961,49 (849,96+111,53)	1115,34 (986,49+128,85)	116,00
oktabr	111,53	130,77	1073,02 (961,49+111,53)	1246,11 (1115,34+130,77)	116,13
noyabr	115,38	130,77	1188,40 (1073,02+115,38)	1376,88 (1246,11+130,77)	115,86
dekabr	115,38	134,61	1303,78 (1188,40+115,38)	1511,49 (1376,88+134,61)	115,93

– Jadval B va V ustuni ma'lumoti 3 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.

**Olma vakil-tovari bo'yicha joriy yil choragi o'tgan chorakka nisbatan
narx indekslarining shartli hisoblanishi**

	(y-2) Bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da		Chorakning 1-dan 3-oyigacha narx indekslari yig'indisi		(y) Joriy yil choragi o'tgan chorakka nisbatan narx indeksi, % da
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	
A	B	V	G	D	Ye
yanvar	101,92	115,38			
fevral	101,92	119,22			
mart	105,76	119,22		353,82 (115,38+119,22+119,22)	103,37 (353,82/342,29×100%)
aprel	105,76	124,99			
may	107,69	124,99			
iyun	107,69	126,92		376,90 (124,99+124,99+126,92)	106,52 (376,9/353,82×100%)
iyul	109,61	126,92			
avgust	109,61	128,85			
sentabr	111,53	130,77		384,62 (126,92+128,85+128,85)	102,05 (384,62/376,9×100%)
oktabr	111,53	130,77			
noyabr	115,38	130,77			
dekabr	115,38	134,61	342,29 (111,53+115,38+115,38)	396,15 (130,77+130,77+134,61)	103,00 (396,15/384,62×100%)

– Jadval B va V ustuni ma'lumoti 3 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.

Olma vakil-tovari bo'yicha joriy yil choragi o'tgan yilning mos choragiga nisbatan narx indekslarining shartli hisoblanishi

	(y-2) Bazaviy yilning dekabr oyiga nisbatan narx indeksi, % da		Chorakning 1-dan 3-oyigacha narx indekslari yig'indisi		(y) Joriy yil choragi (y-1) o'tgan yil mos choragiga nisbatan narx indeksi, % da
	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	(y-1) o'tgan yil uchun	(y) joriy yil uchun	
A	B	V	G	D	Ye=D/G
yanvar	101,92	115,38			
fevral	101,92	119,22			
mart	105,76	119,22	309,60 (101,92+101,92+105,76)	353,82 (115,38+119,22+119,22)	114,28
aprel	105,76	124,99			
may	107,69	124,99			
iyun	107,69	126,92	321,14 (105,76+107,69+107,69)	376,90 (124,99+124,99+129,92)	117,36
iyul	109,61	126,92			
avgust	109,61	128,85			
sentabr	111,53	130,77	330,75 (109,61+109,61+111,53)	384,62 (126,92+128,85+128,85)	116,29
oktabr	111,53	130,77			
noyabr	115,38	130,77			
dekabr	115,38	134,61	342,29 (111,53+115,38+115,38)	396,15 (130,77+130,77+134,61)	115,74

- Jadval B va V ustuni ma'lumoti 3 - shartli misolda (G va D ustunga qarang) hisoblangan.